

Raad voor de
rechtspraak

Eerste Kamer der Staten-Generaal
Kazernestraat 52
2514 CV Den Haag

bezoekadres
Kneuterdijk 1
2514 EM Den Haag

correspondentieadres
Postbus 90613
2509 LP Den Haag

t (088) 361 00 00
f (088) 361 00 22
www.rechtspraak.nl

datum 11 april 2025
ons kenmerk UIT-202514515
onderwerp Position paper Rechtspraak t.b.v. de deskundigenbijeenkomst van
15 april 2025

Democratische rechtsstaat

De Rechtspraak beschermt rechten en vrijheden, komt op voor de democratische rechtsstaat, zorgt voor een goede toepassing van het recht en voor beslissingen door onafhankelijke, onpartijdige, integere en deskundige rechters. Het is een tijdloze missie, maar ook een waarvan het belang in het huidige tijdsgewricht groter lijkt dan voorheen. Bijvoorbeeld vanwege de toeslagenaffaire en de afhandeling van de aardbevingsschade, die het vertrouwen in de overheid en de rechtsstaat hebben geschaad. Maar ook met het oog op een goede balans tussen macht en tegenmacht binnen de trias politica. Onderhoud en investeringen blijven nodig om onze organisatie en de rechtsstaat als geheel gelijke tred te laten houden met ontwikkelingen in de samenleving.

Nederland is altijd een high trust samenleving geweest. Onze samenleving wordt bij elkaar gehouden door vertrouwen van mensen onderling en het maatschappelijk vertrouwen in de instituties van de democratische rechtsstaat. We proberen er in Nederland met elkaar uit te komen, met oog voor ieders belangen, omdat we op een goede manier met elkaar willen samenleven. Als een verschil van mening onoplosbaar lijkt, kan worden vertrouwd op een onafhankelijk en onpartijdig oordeel van de rechter. Het respecteren van dit oordeel is een voorwaarde voor een rechtvaardige samenleving. Ook, of zelfs juist, als de uitspraak van de rechter voor betrokkenen, zoals de overheid, niet gunstig uitvalt.

Deze manier van samenleven vraagt van eenieder een zekere welwillendheid. Mensen moeten eruit willen komen en dat ook uitdragen. Dit geldt met name voor vertegenwoordigers van de instituties van onze democratische rechtsstaat. In de trias kan het schuren en dat past ook bij deze staatsvorm. Immers, waar aan machtsdeling wordt gedaan zal er altijd een zekere onderlinge spanning zijn. De vertegenwoordigers van die afzonderlijke instituties hebben ieder ook een bijzondere verantwoordelijkheid om het maatschappelijk vertrouwen in de democratische rechtsstaat overeind te houden. Dit vertrouwen breekt af als staatsmachten onterecht naar elkaar wijzen als veroorzaker van het uitblijven van oplossingen voor maatschappelijke problemen. Een low trust samenleving is dan onontkoombaar. Een samenleving die de burgers in Nederland, en hun rechtsbescherming in het bijzonder, niet ten goede komt.

Raad voor de
rechtspraak

datum 11 april 2025
kenmerk UIT-202514515
pagina 2 van 5

Het is daarom ook belangrijk dat de politiek grote maatschappelijke taken en vraagstukken zelf oppakt en zich aan de eigen regels houdt. Uitvoeringsorganisaties moeten adequaat en met oog voor de individuele verschillen van mensen functioneren. Te vaak wordt de rechter gedwongen om in voorliggende zaken de overheid op basis van de wet te corrigeren, terwijl dit kon worden voorkomen. Dit is nadelig voor de direct betrokkenen en heeft ook een nadelig effect voor de samenleving als geheel. Het risico bestaat dat hierdoor de rechtspraak steeds meer wordt gezien als ‘hindermacht’ in plaats van als noodzakelijke ‘tegenmacht’. Met ondergraving van het publieke vertrouwen in álle instituties binnen de democratische rechtsstaat als gevolg. De Rechtspraak heeft mede daarom in de brief aan de informateurs, zowel in [aanloop naar het kabinet Rutte IV](#) als in [aanloop naar het kabinet Schoof](#), opgeroepen tot een *structureel overleg* tussen de wetgevende, uitvoerende, en rechtsprekende macht. In deze dialoog zou het dan moeten gaan over het functioneren van de democratische rechtsstaat, bijvoorbeeld over onrechtvaardige of knellende wetgeving en de verantwoordelijkheden van de afzonderlijke staatsmachten daarbij.

Anti institutioneel sentiment; versterking constitutionele borgen

De verhoudingen tussen de staatsmachten zijn een complex en altijd een tot de verbeelding sprekend onderwerp. Waarbij enerzijds een natuurlijke spanning zit tussen het concept ‘democratie’ en ‘rechtsstaat’ en anderzijds de verschillende staatsmachten ook een soort symbiotische relatie hebben. Waarbij, als een of meerdere staatsmachten niet goed functioneren, er altijd disbalans in de trias ontstaat omdat er sprake zou moeten zijn van een evenwichtige deling van macht. Als er sprake is van bijvoorbeeld complexe maatschappelijke problematiek, waarbij de staatsmachten onvoldoende in staat zijn om daar een oplossing voor te vinden vanwege politieke onverenigbaarheid of vanwege welke andere reden dan ook, en dus niet in staat zijn om gebruik te maken van de aan hen toebedeelde macht, is het begrijpelijk dat de samenleving op zoek gaat naar andere manieren om dat op te lossen. Bijvoorbeeld door zich tot de rechterlijke macht te wenden.

Dat zijn complexe onderlinge interacties waarbij het van belang is te kijken naar de afzonderlijke verantwoordelijkheden van de verschillende staatsmachten. Een opzettelijk eenzijdige benadering van dat probleem, bijvoorbeeld door te stellen dat er sprake is van een zogenaamde dikastocratie waarbij rechters de macht zouden grijpen en op de stoel van de politiek gaan zitten, doet geen recht aan de complexiteit van dit vraagstuk. En aangejaagd door de uitvergrotende kracht van social media wakkert dit eenzijdige frame publiekelijk wantrouwen richting de rechterlijke macht aan en draagt dit bij aan een steeds verder toenemend anti institutioneel sentiment.

Niet alleen in Nederland is sprake van toenemend anti institutioneel sentiment, maar ook internationaal. Zoals in Polen en Hongarije, maar tegenwoordig ook in de Verenigde Staten. Het aanwakkeren van dit sentiment, waarbij checks and balances die juist bijdragen aan een evenwichtige machtsdeling steeds vaker worden weggezet als hindermacht, vergroot het politiek maatschappelijke draagvlak om uiteindelijk ook in te grijpen in deze instituties en daarmee de rechtsstaat te verzwakken of zelfs buitenspel te zetten. Wat uiteindelijk ten koste zal gaan van de rechtsbescherming van burgers zelf. Dit is de reden waarom Bart van Meegen (president rechtbank Amsterdam) en Fred van der Winkel (president rechtbank Overijssel) in het [Algemeen Dagblad](#) de noodklok luiden, gevolgd door een opinie in [De Telegraaf](#) door de Amsterdamse ‘toga-driehoek’ met dezelfde strekking.

Raad voor de
rechtspraak

datum 11 april 2025
kenmerk UIT-202514515
pagina 3 van 5

Nederland is geen eiland in de wereld en zal daarom ook niet immuun zijn voor ontwikkelingen elders in de wereld. In onze high trust samenleving is altijd sprake geweest van veel ongeschreven constitutionele regels omdat het vertrouwen er was dat de uitvoerende en wetgevende macht geen gebruik of misbruik zouden maken van hun macht om in te grijpen in de onafhankelijke rechtspraak. In een samenleving waar steeds meer sprake is van anti institutioneel sentiment en die zich daarmee ook steeds meer beweegt richting een low trust samenleving is het echter veel denkbeeldiger dat dit uiteindelijk wel gebeurt. Waardoor het verstandig is om de ***borgen voor onafhankelijke rechtspraak expliciet in de wet te verankeren middels steviger constitutionele borgen.***

De voorzitter van de Raad voor de rechtspraak heeft daarom in zijn [nieuwjaarspeech](#) opgeroepen om de rol van de minister bij benoemingen van de leden van de Raad voor de rechtspraak af te schaffen en om de Raad voor de rechtspraak op te nemen in de Grondwet, met daarin aandacht voor bijvoorbeeld de wijze waarop bestuurders benoemd worden en de (eigen) begroting van de Rechtspraak. Ook de borgen voor de onafhankelijkheid van gerechtsbestuurders kunnen nog verder versterkt worden, door de invloed van de minister bij benoemingen van gerechtsbestuurders en bij rechters te minimaliseren. De Rechtspraak vindt het van belang dat de Eerste Kamer dit belang ook onderschrijft.

De rol van instituties in de democratische rechtsstaat en het belang van checks and balances

Als er geen onafhankelijke rechtspraak is die de uitvoerende macht aan de wet kan houden, hoe wordt de samenleving dan nog tegen een almachtige overheid beschermd? In landen zonder rechtstaat en waar de rechtspraak als functionele tegenmacht ontbreekt geldt het recht van de sterkste, is er geen sprake van individuele rechtsbescherming en is een mensenleven niet veel waard. Bij een machtswisseling in dergelijke landen is het niet ongebruikelijk dat de nieuwe machthebbers zich keren tegen de oude, waarbij van rechtsbescherming geen sprake is. Vaak ten koste van de gewone bevolking. Denk aan landen als Libië, Syrië of dichterbij huis Turkije. Het is daarom van groot belang dat burgers in de samenleving het beschermende en stabiliserende belang van de democratische rechtsstaat voor eenieder blijven zien. Zodat zij hiervoor opkomen en zodat zij en hun kinderen in staat zijn een vrij leven te leiden.

Instituties dragen daarbij zelf ook een bijzondere verantwoordelijkheid richting de samenleving en moeten altijd voor ogen houden waartoe zij op aard zijn. Om de burger en de samenleving te dienen. Bij de toeslagenaffaire en de afhandeling van de aardbevingsschade in Groningen ging dit helemaal mis. Daarmee creëren de instituties zelf ook draagvlak voor anti institutioneel sentiment. De verschillende staatsmachten hebben hierop gereflecteerd, maar het blijft van belang dat dit voortgezet wordt in bijvoorbeeld het eerdergenoemde gesprek tussen de staatsmachten.

Onderwerp van dat gesprek, kan ook zijn hoe de instituties zelf kunnen bijdragen aan het vertrouwen van burgers in de democratische rechtsstaat en hoe burgers de meerwaarde van de democratische rechtsstaat blijven zien. Want uiteindelijk kan de democratische rechtsstaat alleen bestaan als de samenleving hiervan zelf de meerwaarde in blijft zien. Het is aan de instituties om dat vertrouwen elke keer opnieuw te verdienen. Tegelijkertijd is het ook van belang de meerwaarde van de democratische rechtsstaat onder de aandacht te blijven brengen.

Raad voor de
rechtspraak

datum 11 april 2025
kenmerk UIT-202514515
pagina 4 van 5

Niet alleen voor stemgerechtigden, maar juist ook voor jongeren. Onverminderde aandacht hiervoor in het onderwijs met methodieken die aansluiten bij de belevingswereld van jongeren is daarom volgens de Rechtspraak van groot belang.

Toegang tot de rechter en rechtsbescherming burgers

Naast de versterking van de onafhankelijkheidsborgen zijn er ook nog andere manieren om de Nederlandse samenleving rechtvaardiger te maken en de rechtsbescherming van burgers te verbeteren. Hieronder een aantal voorbeelden daarvan. Een meer uitputtende opsomming van punten die de democratische rechtsstaat kunnen versterken staan in de [voornoemde brief aan de informateurs](#).

Het is bijvoorbeeld van groot belang dat de toegang tot het recht en de rechter voor iedereen gewaarborgd blijft met adequate rechtsbijstand voor degenen die dat zelf niet kunnen betalen en met betaalbare griffiekosten voor iedere rechtzoekende. Bij de bescherming van rechten mag iemands financiële draagkracht niet bepalend zijn. De Rechtspraak vindt het daarom passend als de *uitkomsten van de commissie Van der Meer II worden opgevolgd*.

De Rechtspraak adviseert de ingezette *opheffing van het toetsingsverbod* uit artikel 120 van de Grondwet en het voornemen om individuele rechters aan de Grondwet te laten toetsen voort te zetten. Het geeft onze belangrijkste wet de status die hij verdient en leidt tot betere bescherming van grondrechten, meer rechtsbescherming voor individuele burgers en dus een beter functionerende rechtsstaat. Daarbij [heeft de Rechtspraak aangegeven](#) dat gedecentraliseerde/gespreide constitutionele toetsing beter past bij het Nederlandse rechtssysteem dan een constitutioneel hof.

Daarnaast waarschuwt de Rechtspraak al langere tijd voor plannen die tot potentieel onevenredige en onrechtvaardige uitkomsten kunnen leiden. Het gaat bijvoorbeeld om voorstellen die de rechter beperken in zijn vrijheid om straf en strafmaat te bepalen, zoals het voorstel dat gaat over uitbreiding van het taakstrafverbod. De wet kan de werkelijkheid nooit volledig vangen. Het is daarom goed voorstelbaar dat er situaties zijn waarbij het leidt tot onevenredige hardheid als een rechter door de wet gedwongen wordt om iemand in de gevangenis te laten plaatsen. De Rechtspraak vindt het met het oog op het beste effect op de dader én de samenleving daarom van belang dat de rechter *niet beperkt wordt in het bepalen van de strafmaat* en roept ook de Eerste Kamer op hier kritisch naar te kijken.

Tot slot heeft de Rechtspraak eerder ook aandacht gevraagd voor het belang van een *robuuste en stabiele begroting*, waarbij bij economische tegenwind niet direct bezuinigd wordt op instituties die de kern vormen van de democratische rechtsstaat. Dat stelt de Rechtspraak in staat om ingezette bewegingen die een lange adem vergen door te zetten. Zoals het opleiden van meer rechters om tijdige rechtspraak te realiseren, investeringen in digitalisering en innovatie en het verbeteren van de toegankelijkheid van de Rechtspraak, bijvoorbeeld via wijkrechtspraak.

Raad voor de
rechtspraak

datum 11 april 2025
kenmerk UIT-202514515
pagina 5 van 5

Samenvattend

De democratische rechtsstaat in Nederland vereist actieve bescherming en versterking. Vanwege toenemend anti institutioneel sentiment is het niet ondenkbeeldig dat in de toekomst de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in het geding komt, met alle gevolgen van dien voor de rechten van burgers en maatschappelijke stabiliteit. Daarom zijn sterkere (grond)wettelijke borgen nodig voor de onafhankelijkheid van de rechtspraak. De Eerste Kamer heeft een cruciale rol in het bewaken van de fundamentele principes van de rechtsstaat en wordt gevraagd aandacht te hebben voor deze hervormingen. De rechterlijke macht moet onafhankelijk en toegankelijk blijven voor alle burgers om een rechtvaardige en veilige samenleving te waarborgen. Daarnaast is het onder meer van belang dat eenieder toegang heeft tot de rechter, ook degenen die dat zelf niet kunnen betalen, dat griffiekosten hiertoe worden verlaagd, dat de rechter kan toetsen aan de Grondwet, dat rechters niet worden beperkt in hun vrijheid om straf en strafmaat te bepalen en dat de instituties die de kern vormen van de democratische rechtsstaat beschikken over een robuuste en stabiele begroting.